

Tonči Trstenjak

ŠTO SA ŽENAMA U GODINI ŽENE?

U posljednje se vrijeme o problematici žene piše na svim nivoima, iznose se tisuće prijedloga, govori se na stotinama skupova i kongresa. Ipak se usuđujem tvrditi da će i poslije ove Međunarodne godine žene sve ostati po starom, jer lako je pisati memorandume i deklaracije, a teško je mijenjati mentalitet i ustaljene zakone zahvaljujući inerciji birokracije. Pišući o ženi, htio bih povući neke osnovne koordinate na koje premnogi zaboravljaju. Bez tih koordinata, kako mi se čini, svaka je diskusija o problemima žene jalova i slični gradnji kule u oblacima.

Nešto ipak škripi

Čemu Godina žene? Još nikom nije palo na pamet da proglasi godinu muškaraca ili bar njihov dan. Čini se da nekome ipak nije čista savjest pa tim javnim priznanjima i manifestacijama želi istaknuti vrijednosti žene, vrijednosti koje dosad nisu visoko stajale na ljestvici vrednota. Želi se upozoriti na problem koji je star upravo koliko i čovječanstvo. Nekima se opravdano čini da je sada pogodno vrijeme da se taj problem konačno skine s vrata ljudskoga društva. Ženu bi, dakle, trebalo ponovo valorizirati i dati joj dostojno mjesto u povijesti i budućnosti. Ipak nije svima jasno, pa ni ženama, kako riješiti taj dugovječni problem. Ne može se preko noći riješiti ono što se zanemarivalo tisućljećima. Žena sama mora sebi izboriti dostojno mjesto u društvu. Ona je to već donekle izborila u nekim pogodnijim sredinama. No postoje i sredine u kojima će to biti teško ili gotovo nemoguće. Mentalitet se može promijeniti samo ustrajnom i neprestanom borbom na dugi rok. Stoga je važnije djelovanje od deklaracija, važnije je osobno zalaganje na radnim mjestima od demonstriranja feminističkih pokreta s naivnim parolama koje vesele općinstvo, umjesto da ga natjeraju na razmišljanje.

Prihvaćajući pojam emancipacije žene, prihvaćajući pokret za emancipacijom kao opravdan, društvo je samim tim zauzelo apriorni stav da ženu treba nečega osloboditi. To je zapravo stav pokajnika koji se udara skrušeno u prsa u želji da se popravi. Zavirimo li u Klaičev *Rječnik stranih riječi*, pročitati ćemo pod pojmom *emancipacija* da ta riječ dolazi od latinskog *mancipium*, što znači: formalno pravo nad nečim, stečeno kupnjom. Sama pak riječ

emancipacija ima slijedeća značenja: oslobođenje od zavisnosti, podčinjenosti ugnjetavanja; oslobođenje od predrasuda i uopće od svega zastarjelog. U okviru tih značenja i mi ćemo se služiti tim već ustaljenim pojmom.

Žena i muškarac — dvije različite polutke

Što je to zapravo — žena? U čemu se ona bitno razlikuje od muškarca? Da bismo bolje shvatili problematiku o kojoj govorimo, moramo neminovno odgovoriti na ta pitanja, koja nam se nameću sama od sebe.

Žena je u prvom redu čovjek.

Zar vam ta konstatacija ne izgleda smiješno nepotrebnom? To je danas svakom iole normalnom čovjeku jasno, pomislit ćete. Ipak, bilo je kultura, a ima ih i danas, gdje se ženi osporavala ta njezina bitna kvaliteta. Ne ulazeći dublje u problem, spomenut ću samo da joj je npr. islamska kultura u svom početku osporavala tu njezinu osnovnu vrijednost. Vrijedilo bi možda jednom posvetiti se više tom problemu s obzirom na naše specifično višereligiozno podneblje.

Ljubav je osnovni zakon svemira. Za nju je pak potrebno dvoje. Sva je priroda stoga konstruirana po zakonu ljubavi u dvojnosti koja je uvijek otvorena prema trojnosti. Zato je i Bog trojstven u jedinstvu biti i u različitosti triju osoba. Ljubav je veza jedinstva različitih koji svoju puninu dosižu tek ujedinjeni vezom ljubavi. Teološki je, dakle, žena kao druga polutka jednako vrijedna, ni više ni manje od svog muškog partnera u stvaralačkom naumu Stvoritelja.

Osim vanjskih, fizičkih razlika, koje su svakom laiku lako uočljive, čitava su fiziologija i kemizam žene sagrađeni na drukčijoj osnovi nego kod muškarca. Čak duševni i voljni svijet daju drukčiju sliku kod žene nego kod muškarca.

Već u embrionalnom stanju ženske se stanice razvijaju na drugoj formuli kromosoma nego muške; dok je vrijednost kromosoma ženske stanice XX, muške je XY.

Ritam trošenja energije kod žene je brz, dok kod muškarca ima spori hod.

Dok je spontanost i reaktivnost kod žene uglavnom intenzivna, kod muškarca je slaba.

Ženski je organizam snažno usmjeren na materinstvo, što vrlo pojačava osjećajnu i fiziološku energiju, muškarac je pak usmjeren na snagu pa se ponosi svojim širokim ramenima i izražajnom muskulaturom.

Muškarac u prosjeku nadvisuje ženu u intelektualnoj energiji.

Muška je osjetljivost usmjerena prema snažnom intenzitetu i kontrastnom rasponu, ženska je mnogo finija i teži prema nijansama.

Razum je ponos muške glave, ali ga žena po pravilu nadvisuje intuicijom, što ga često zbunjuje. Misi se, dakako, na prevagu, a ne na isključivost.

Žena voljno djeluje čitavom svojom psihičkom aktivnošću, muškarac je sklon vanjskoj autoritativnosti i nametanju svoje volje.

Žena i muškarac dvije su polutke što ih ljubav spaja u jednu jedinstvenu cjelinu. Ni jedan ni drugi ne može tvrditi da ima u sebi neke bitne prednosti. Postoje samo bitne razlike. Pokret emancipacije žene želio bi u osnovi rehabilitaciju te zaboravljene istine. Za uspješan je pak dijalog između dvaju spolova u prvom redu potrebno međusobno poznavanje i iskrena želja da se

djeluje u pravilnom smjeru. Svaki drugi postupak dovodi do zabluda i predrasuda, koje sa strane žena rađaju naivne feminističke pokrete, a sa strane muškaraca poricanje ženine vrijednosti i njena dostojanstva, omalovažavanje njenih zasluga kao domaćice, majke i odgojiteljice budućih naraštaja.

Biti žena, to je avantura

Rečenica je posuđena, ali je istinita i opravdana: Biti žena, to je avantura.

U doba lovaca žena je igrala inferiornu ulogu u nemogućnosti da parira svom mišićavom drugu. Ona je vjerojatno već tada shvatila da su njezine usluge manje vrijedne od doprinosa njezina muža, koji se mogao uhvatiti ukoštac i s pečinskim medvjedom. Radila je naoko jednostavne i redovite domaće poslove koji se baš zbog svoje jednostavnosti i običnosti nisu nikada dovoljno cijenili. U njezinim poslovima nije bilo ekskluziviteta ni avanture. Trebalo je brinuti se o potomstvu i o dnevnim obrocima, za koje je materijal nabavljao muškarac svojom spretnošću, hladnim zaključivanjem i snagom. Kućni su poslovi, koliko god imali veliku vrijednost, bili i u ona davna vremena pečinskih medvjeda i kamenih sjekira, čini se, u isto tako maloj cijeni kao što je to slučaj i danas, u vrijeme plinskih štednjaka i električnih hladnjaka. Bila je to kultura izrazitog patrijarhata.

U ratarskoj kulturi žena je stekla izvjesnu prednost, ali samo za kratko vrijeme. Čim je muškarac spoznao da se više isplati vitlati mačem i kopljem nego motikom, žena je pala kao prva žrtva njegove avanturističke prirode i postala mu kućnim robom, na kojeg se uvijek mogao osloniti upravo zbog njezina majčinskog instinkta i privrženosti domaćem ognjištu. Milijuni Penelope čuvala su kuće i u teškoćama odgajale potomstvo dok su njihovi Odiseji lutali morima u potrazi za novim senzacijama i ratovima. To je trajalo vjekovima. Muževi su se skitali po razbojištima svijeta, vodili politiku, u dokolici gradili kulturu i bavili se tricama koje su postale s vremenom temelji novog vremena. Zato su sve vrijedne kulture izrazito muške, sve velike religije obojene manje-više muškim šovinizmom.

U kršćanskoj kulturi žena je dobila svoje visoko mjesto u društvu, ali uz određene rezerve, obojene tipično muškim predrasadama. U liturgiji kao najvrednijem izrazu čovjekova kulta prema Bogu, žena nije imala nikakvo pravo. Bio je to oduvijek samo isključivo muški posao. Doslovno shvaćen pavlovski pogled na ženu (1 Kor 2,16) bio je Magna charta kršćanskog gledanja na žensko pitanje. O tome stoljećima nije smjelo biti diskusije. Crkvena je hijerarhijska struktura izrazito i isključivo muška. No ne treba zbog toga grđiti Crkvu — naslijeđe je to židovske kulture i Zakona. Crkva je narasla na židovskom tlu, koje je favoriziralo muškarca.

Ni u današnje vrijeme, kad sve dolazi pod znak pitanja i pod lupu kritike, položaj žene se ni u Crkvi nije bitno izmijenio. Ilustrativna je jedna ruska poslovice: »Bolje je roditi kamen, jer on može poslužiti bar za gradnju zida, nego žensko dijete.« I koliko god se mi danas trudili da ublažimo starozavjetno shvaćanje ženskog pitanja, pravovjerni Židov još danas ovako moli: »Blagoslovljen bio, Bože naš, jer me nisi učinio ni poganimom, *ni ženom*, ni neznačicom!«, dok se njegova žena zadovoljava time da kaže: »Hvaljen budi, Gospodine, koji si me stvorio prema svojoj volji!« (RBT, str. 1546.)

Nepoznavanje ženske psihologije i fiziologije, jednostran moral zasnovan na krivim pretpostavkama i predrasudama, pomanjkanje razumijevanja za žensko pitanje kroz tisućljeća, prioritetnost drugih svjetskih problema koji su se nametali svojom hitnošću i aktualnošću, odgodili su rješavanje pitanja polovice čovječanstva do dana današnjega. Biti žena zaista je bila avantura.

Pitanje žene nakon Drugog vatikanskog sabora

Govoreći sasvim općenito o raznim nastojanjima za poboljšanje životnih uvjeta na ovome svijetu, koncilska konstitucija *Gaudium et spes* dotiče se između ostalog i problema žene: »Žene zahtijevaju pravnu i činjeničnu ravnopravnost s muškarcima tamo gdje je još nisu postigle« (GS 9). Crkva, dakle, uviđa problem, ali ne istrčava se jeftinim rješenjima. Na ženama je da si izbere tretman koji im pristaje i odgovara, uvažavajući svu kompliciranost i kompleksnost u pronalaženju novih formi uz već ustaljene, tragajući ustrajno za odgovorima Pisma, tradicije i teologije. Težnje su opravdane, ali su putovi do pravednog i pristojnog rješenja zapetljani i dugi. Možda je teže pobijediti tradiciju i predrasude nego sve ostalo.

U poglavljima 47—52. iste konstitucije (*Gaudium et spes*), gdje se govori o braku i o problemima u vezi s njime, ne spominje se, doduše, doslovno borba za ravnopravnost žene, njezina se ravnopravnost pretpostavlja i uopće nigdje ne dovodi u pitanje. Brak je zajednica ljubavi između dva jednakopravna bića različitih spolova. Žena je stoga ravnopravan partner u zajednici odgovorne ljubavi. Koncil ne postavlja pitanje njezine ravnopravnosti u društvu jer smatra da se to samo po sebi razumije. No da li je to dovoljno, pitaju se mnoge žene, da se izjednače u odgovornosti, a u isto vrijeme i dalje im se ne dopušta važnija uloga u najčasnijoj službi — liturgiji?

U vrijeme Koncila pitanje žene u liturgiji nipošto nije sazrelo niti je bilo od bitnije važnosti. Koncil je donio velike reforme, ne želeći ipak praviti revoluciju. Ali led se počeo otapati, čemu smo i sami svjedoci. Žena je u liturgiju ušla na mala vrata. Za vrijeme hrvatskog nacionalnog hodočašća u Rim 2. i 3. svibnja o. g. mogli smo vidjeti kako u bazilici Sv. Petra časne sestre dijele svetu Pričest, a da to nikome nije bilo čudno ni sablažnjivo. Vrata su se zapravo počela otvarati u dalekim misijskim područjima, gdje brojne žene, a osobito časne sestre, vrše neprocjenjivu ulogu samaritanca, čuvara vjere i navjestitelja Radosne vijesti. Vrijeme će sigurno donijeti svoje. Slijedeći će Sabor vjerojatno smatrati uputnim ozbiljnije se pozabaviti i pitanjem žene u Crkvi.

Teologija također u posljednje vrijeme stidljivo otkriva veo s tog pitanja, koje stoljećima nije dolazilo ozbiljnije na tapet i pomalo postalo tabu-tema. Danas žena u liturgijskoj funkciji još uvijek sliči više na ekskluzivitet nego na pravilo. Pa i same žene nisu sposobne niti voljne prihvatiti sebe na tom mjestu. I naše društvo nije shvatilo dovoljno ozbiljno pitanje žene, a dok to ono ne učini, ne treba očekivati ni od Crkve da bude predvodnik. Predrasude i neraščišćena teološka pitanja još su uvijek prevelika zapreka za skoro rješenje pitanja koja se nameću. Nitko pametan danas nije protivan emancipaciji žene, ali je stoljetni talog tako velik da ga je nemoguće skinuti za kratko vrijeme.

Rasapom kastinskog feudalnog društva mnoge su njegove vrijednosti i norme, što su stoljećima bile ustaljene kao nedirljive i neoborive, okrenute naglavce. Zajedno s feudalcima u ropotarnicu povijesti otišle su i mnoge predrasude. Predrasude o ženi ostale su, međutim, neokrnjene. Tek industrijska, pa i socijalistička revolucija pospješile su rješavanje tog pitanja, pitanja ravnopravnosti gotovo polovice čovječanstva.

U želji da se odjednom napravi velik korak naprijed, kao i drugdje, i ovdje su se činile pogreške. Žena je izjednačena s muškarcem, ali ne samo pred zakonom, nego vrlo često i u radnoj normi, u noćnom radu, u teškim poslovima... Zbog svoje slabije fizičke konstrukcije žena je opet pala u ropstvo, možda čak gore zbog posljedica, nego ono ranije, kad joj se nije priznala jednakost, ali se nije ni izjednačavala u teškom radu s mišićavim i izdržljivim muškarcem. Osvetilo se to naglim padom nataliteta, raspadanjem obitelji, što je opasno ugrozilo daljnji opstanak dotične civilizacije i društva. Jer obitelj je osnovna ćelija zdrave nacije i društva. Zaboravilo se na osnovnu funkciju žene, da bude majka i pomoćnica svome mužu.

Neki su na vrijeme uočili problem, omogućivši mužu da svojim radom zaradi toliko da mu žena ne mora raditi nego se posvetiti dužnostima odgojitelja. Međutim, mnoge žene, kao i većina muškaraca, ne smatraju odgojni rad žene-majke dovoljno vrijednim da je afirmira. Mnoge žene smatraju svojom osobnom afirmacijom ako postanu u svakom poslu ravnopravne muškarcu. S njihove strane to je uvijek napuštanje odgojiteljske i majčinske uloge žene. Zato to ne mogu biti uzori na kojima se može predviđati budućnost i planirati daljnji koraci afirmacije žene. Svako vrijeme za sebe trebalo bi uvijek ponovo afirmirati i visoko valorizirati odgojiteljsku vrijednost žene za zdravo potomstvo i budućnost nacije. Vjerojatno je to i cilj proglašenja Međunarodne godine žene i slavljenja dana žene, koji se, nažalost, izrodio u neprikladnim oblicima da se postigne njegova svrha.

Potrošačko društvo nema drugi moral osim šuštanja dolara ili zveckanja zlatnih poluga. Svaka se vrijednost i svaki uspjeh mjeri veličinom bankovnog računa, markom osobnih kola i luksuznošću obiteljske vile. Sve što god je moguće pretvara se u novac i u robu. Takvo je društvo nemilice stalo ženu pretvarati o objekt naslade nezasitnih mužjaka, svrstavajući je u potrošnu robu. Danas u svijetu postoji čitava industrija koja dobro živi od prodaje žene i od iskorištavanja njezine prirodene sklonosti da se dopadne. Rafiniranim metodama stvoreno je javno mišljenje koje odgovara trgovcima ženskih oblina. Moda se mijenja iz sezone u sezonu kako bi trgovina obrnula što veći novac. Forsira se tip ljepotica po ukusu koji odgovara trenutnim potrebama industrije. Pomoću javnih sredstava društvenog priopćivanja, kojima je jedini cilj tiraža ili senzacija, svakodnevno se o ženi lansiraju laži, njezino se pak tijelo iskorištava bez imalo stida i ograničenja, a sve pod krinkom umjetničke slobode. Perverzije, sadizam i mazohizam, u kojima je žena uvijek glavni objekt, postali su pravilo u celuloidnoj produkciji, a ilustrirani magazini neprestano lutaju za novim Venerama koje će lansirati na naslovnim stranicama. Pokuša li netko da se tome odupre ili da protiv takve rabote podigne glas, na njega se nemilice sručuje sva sila pogrda što ih lansira dobro plaćena propagandna mašinerija. Padaju i pogrde o farizejima, hipokritima, o impotent-

nim imbecilima, išarane masnim vicevima na račun jednog kritičara koji se usudio dirnuti u osinjak. Svakodnevno smo svjedoci sličnih postupaka na svim meridijanima ovog našeg žalosnog planeta.

Tko su emancipirane žene potrošačkog društva? Tko su uzori koji se stavljaju suvremenoj omladini pred oči? — Često su to, i gotovo uvijek, filmske ili televizijske zvijezde i zvjezdice čiji je moral po pravilu na niskom stupnju. Njima se to ne zamjera, jer njihovi škandali i fizičke draži služe za zabavu općinstvu i imaju veću vrijednost od nekakvog tamo zaostalog morala.

Exempla trahunt! Primjeri privlače! Ako su primjeri tako niski, onda nam je jasno da su društvene i moralne kvalitete okrenute naglavce.

Ako žene smatraju da će se emancipirati i dostići vrijednosti koje im pripadaju po prirodnom pravu, skidanjem tekstila, onda je to najveća moguća zabluda na tom području. Biti objekt nečije pohote nikako ne znači biti subjekt dostojan divljenja.

Zena je, doduše, u potrošačkom društvu dobila neka prava, ali žrtvujući svoje dostojanstvo. Više se cijeni njezin vanjski izgled, za koji ona nema nikakvih zasluga, nego njezina duhovna kvaliteta. To je obol civilizaciji u kojoj je novac osnovni kriterij vrijednosti.

Žensko pitanje pod našim podnebljem

Zena je, doduše, u potrošačkom društvu dobila prava, ali žrtvujući dostojanstvo. Više se cijeni njezin vanjski izgled, za koji ona nema nikakvih doprinosa za privredni i društveni progres. Čovjek ne smije biti objekt ničijeg iskorištavanja, a to vrijedi i za ženu. Međutim, praksa i teorija rijetko idu skupa stoga jer rijetko postoje idealno zamišljene situacije.

Naše društvo teži da provede u djelo Marxovo učenje, ali uvijek postoje otpori ili bar razlozi da se odstupa od ideala. Za jedne još nisu sazrele prilike, a za druge je sve to nastojanje još jedna mogućnost da se provede osobni interes.

Samoupravni socijalizam, međutim, nudi najidealnije društvo i najbolje rješenje na svim područjima i nivoima. Razbijanje velike birokratske mašinerije centara odlučivanja na male osnovne organizacije udruženog rada najzreliji je način da se svaki pojedinac osjeti jednako odgovoran za rezultate rada ili društvenih zbivanja. Ideal je zamišljen, a njegovo je provođenje unatoč otporima energično započelo. Međutim, rezultati nisu blistavi, bar ne zasad, jer još uvijek postoji nadgradnja koja sebi svojata zadnju riječ. Dokle god budu postojali nevidljivi, ali moćni dirigenti izvan interesa OOUR-a, dotle će slabo funkcionirati njihov idealno zamišljen rad i suodlučivanje.

Zena je u svemu tom zbivanju ravnopravan partner koji poput svakog drugog ima prilike da djeluje toliko koliko je to dopušteno društvenim normama i političkim stanjem, bez obzira na njezin obujam doprinosa u radu. Njezin se rad cijeni i valorizira uzimajući u obzir njezinu specifičnu situaciju. U posljednje vrijeme dane su joj i znatne pogodnosti za porodijski dopust i zbrinutost djece. Međutim, njezini problemi stoga nisu više toliko specifično ženski koliko su odraz cjelokupne privredne i društvene situacije. Nju možda ti problemi udaraju jače i teže kad se uz svoj redoviti posao na radnom mjestu mora brinuti i za većinu potreba svoje obitelji.

Sudeći po pisanju domaćeg tiska, žena s jednakim uvjetima za neko radno mjesto još uvijek nije ravnopravna muškarcu, koji se u svakom slučaju favorizira. Nije ta favorizacija samo zbog nekog muškog šovinizma, već zbog najobičnije ekonomske računice. A upravo se tako ne bi smjelo mjeriti u samoupravnom socijalističkom društvu. No stvarnost je ipak takva da je žena još uvijek žrtva svoje ženske pripadnosti. Zato Godina žene ima i te kako opravdanje za preispitivanje našeg odnosa prema drugoj polovici čovječanstva, onom njegovu dijelu što s nama dijeli ovo naše podneblje.

S druge strane, unatoč svim proklamacijama i lijepim riječima, naše društvo nije ono što bi se od njega željelo. Ono je specifično stoga što se u njemu propovijeda i želi provesti dosljedni samoupravni socijalizam, a s druge strane uporno se održava i podržava mentalitet potrošačke svijesti. Ženi se priznaju prava i nameću odgovorne dužnosti, a njezino se dostojanstvo gazi i snižava jednako tako kao u svakom drugom potrošačkom društvu. Žena je postala i kod nas objekt za napasivanje očiju, za nabijanje naklade ilustriranim revijama, za saniranje gubitaka kinematografskih poduzeća — i onih koji film samo prikazuju i onih koji ga proizvode. Sve njih manje-više vodi ne socijalistički moral koji se propovijeda na prvim stranicama, nego hladna merkantilna logika, lišena svake sentimentalnosti i etičkih normi. A ta nedosljednost naša je odlika o kojoj se govori, na koju se često stidljivo upire prstom, ali sve ostaje uvijek po starom. I kod nas je bilo onih koji su napuhivali bezvrijedni i degenerativni »Posljednji tango u Parizu«, veličajući njegove nepostojeće kvalitete, ne zbog socijalističkog morala, nego zbog, kako se pokazalo, iste ekonomske računice zbog koje je i proizveden na Zapadu.

Na kraju, možemo li se mi pohvaliti svojim odnosom prema kompleksnom pitanju žene? Nitko kod nas ne želi spriječiti emancipaciju žene i pozitivno rješenje njezinih pitanja i problema. Međutim, ona je kod nas još uvijek žrtva nedosljednosti teorije i prakse.

I kod nas je ženino majčinstvo anonimna vrijednost, o kojoj se premalo vodi računa. Zato me je neobično iznenadila izjava beogradske glumice Eve Ras, koju smo često mogli vidjeti bez tekstila na ekranima, izjava izrečena u TV-emisiji »Mali noćni razgovori« u četvrtak 26. listopada 1972.: »Postala sam suprugom i majkom. Sretna sam zbog toga. Voljela bih imati desetero djece, ali mi moje zvanje glumice to ne dozvoljava. Žena je stvorena za majčinstvo, porodica je smisao njezina života. Nesretna sam što mi zvanje ne dopušta da budem u potpunosti supruga i majka. Gadi mi se kad u filmu po nalogu scenarija i režisera moram ljubiti onoga koga ne ljubim i još to izvesti vrlo uvjerljivo. Moje je zvanje takvo da se to ne može izbjeći, ali svoj privatni život želim pokloniti svome mužu i svome djetetu.«

Eto, nije situacija tako crna ni tamna gdje se čini da jest, ali je simptomatična zbog sistema koji čovjeka nužno gura u ono što inače ne želi.

Što, dakle, sa ženama u Godini žene?

— Vratimo im dostojanstvo koje im pripada i preispitajmo svoj dio odgovornosti.